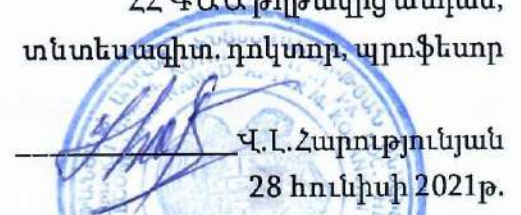

«ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԵՄ»

ՀՀ ԳԱԱ Մ.Քոթանյանի անվան
Տնտեսագիտության ինստիտուտի տնօրեն,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ,
տնտեսագիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Վ.Լ. Հարությունյան
28 հունիսի 2021թ.

Կ Ա Ր Ծ Ի Ք
ԱՌԱՋԱՏԱՐ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ

**ԶԱՎԵՆ ՇՄԱՎՈՆԻ ՄԿՐՏՉՅԱՆԻ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՆՔԱՐԴՅՈՒՆ ԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՏՆՏԵՍԱ-ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ» ԹԵՄԱՅՈՎ ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ, Ը.00.02
«ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ, ՆՐԱ ՈԼՈՐՏՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ»
ՄԱՍՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՄԲ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԹԵԿՆԱԾՈՒԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ
ՀԱՅՑՄԱՆ ՀԱՄԱՐ**

Մասնակցում էին՝ Վլադիմիր Հարությունյան՝ ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, տնտեսագիտ. դոկտոր, պրոֆ., Ռոբերտ Սարինյան՝ տնտեսագիտ. դոկտոր, պրոֆ., Տիգրան Հարությունյան՝ տնտեսագիտ. դոկտոր, դոցենտ, Քրիստինե Բաղդասարյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, դոցենտ, Մերի Մանուչարյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Սվետլանա Դալլաքյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Լիլիթ Սարգսյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Բելլա Գաբրիելյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Գևորգ Հարությունյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Տաթևիկ Փարսադանյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Գրիգոր Մանուկյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Եվգենյա Հակոբյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Շողեր Պողոսյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական համալիրի անբաժանելի մասն են կազմում հանքագործական արդյունաբերությունը և դրան հարակից տնտեսական գործունեության տեսակները:

Ոլորտում տեղ գտած հիմնախնդիրների շարքում կարևոր է դառնում այն հանգամանքը, որ համաձայն Համաշխարհային բանկի մասնագետների կողմից

կատարված վերջին գնահատումների (2018թ.) ՀՀ հանքարդյունաբերության ոլորտի հանքային ռենտայի մեծությունը կազմել է ՀՀ ՀՆԱ-ի 6.3%-ը, մինչդեռ պաշտոնական վիճակագրության տվյալներով հաշվարկվել է նշված մեծության միայն 2.8%-ը, այսինքն՝ հանքային ռենտայի մեծ մասը ընդերքի սեփականատերը չի տնօրինել:

Ջարգացման ներկայիս պայմաններում առաջնահերթ է դառնում հանքագործական արդյունաբերությունում ձևավորվող հանքային ռենտայի մեծության հաշվարկը, ինչպես նաև պետության՝ որպես ընդերքի սեփականատիրոջ և ընդերքօգտագործող կազմակերպությունների միջև հանքային ռենտայի բաշխման հիմնախնդիրը:

Սակայն հատկապես վերջին տարիներին նկատվող հանքագործական արդյունաբերության բուռն զարգացումը, առանձնապես մետաղային օգտակար հանածոների արդյունահանումը, իր հետ բերում է նաև անցանկալի հետևանքներ, որոնցից ամենակարևորը բնապահպանականն է:

Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման գործում, ինչպես ներկայումս, այնպես էլ առաջիկա տարիներին, կարևոր նշանակություն և դերակատարում են ձեռք բերում ընդերքի այն ռեսուրսները, որոնք հատկապես արտահանվում են համաշխարհային շուկա և ունեն բարձր արժեք: Ինչպես ցույց է տալիս բազմաթիվ զարգացող երկրների ու Հայաստանի Հանրապետության ընդերքօգտագործող ընկերությունների գործունեության տնտեսական ցուցանիշների ուսումնասիրությունը և արդյունքների վերլուծությունը, ներկայումս առկա են մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնք այս կամ այն չափով խոչընդոտում են այդ ոլորտում ձևավորված ավելացված արժեքի բաշխմանը՝ ընդերքի սեփականատիրոջ (հանձինս պետության), ընդերքարդյունահանող ընկերությունների և համաշխարհային շուկայում հանքարդյունաբերության արտադրանքը վաճառող ընկերությունների միջև: Հատկանշական է, որ պետությունը, լինելով ընդերքի սեփականատերը, ստանում է ավելացված արժեքի միայն փոքր մասը՝ հարկերի և վճարների տեսքով, իսկ հանքային ռենտայի զգալի բաժինը յուրացնում են հանքարդյունաբերական արտադրանքը իրացնող (հիմնականում՝ օֆշորային) կազմակերպությունները:

Վերը թվարկվածով էլ պայմանավորված է սույն ատենախոսության թեմայի արդիականությունը:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏԸ ԵՎ ԱՌԱՐԿԱՆ

Հետազոտության օբյեկտը Հայաստանի Հանրապետության հանքագործական արդյունաբերությունն է, իսկ ուսումնասիրության առարկան՝ հանքահումքային ռեսուրսների և հատկապես՝ մետաղական հանքավայրերի, հանքագործական արդյունաբերության ընկերությունների գործունեության կառավարման արդյունավետության բարձրացման հետ կապված հարաբերությունները:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հետազոտության նպատակն է իրականացնել Հայաստանի Հանրապետության հանքագործական արդյունաբերության հումքային բազայի օգտագործման և տնտեսա-էկոլոգիական կառավարման գործիքակազմի ուսումնասիրություն, գնահատել մետաղական հանքավայրերի ընդերքօգտագործման հիմնախնդիրները և բացահայտել ոլորտի կառավարման արդյունավետության բարձրացման ուղիները:

Նշված նպատակին հասնելու համար ատենախոսությունում դրվել և լուծվել են հետևյալ հիմնախնդիրները՝

➤ ուսումնասիրել հանքային ռենտան և դրա գնահատման միջազգային ցուցանիշները,

➤ բացահայտել հանքագործական արդյունաբերության ներդրումային զբաղվածության հիմնախնդիրները,

➤ գնահատել հանքագործական արդյունաբերության բնապահպանական և սոցիալական ազդեցությունները ու դրանց կարգավորման տնտեսական կառուցակարգերը,

➤ ուսումնասիրել հանքագործական արդյունաբերության զարգացման հումքային բազան և օգտագործման վիճակը,

➤ ուսումնասիրել ՀՀ հանքագործական արդյունաբերության զարգացումը բնութագրող հիմնական ցուցանիշները և դրանց փոփոխման միտումները,

➤ գնահատել ընդերքօգտագործման վիճակը Հայաստանի Հանրապետությունում և հանքագործական արդյունաբերության զարգացման սոցիալական ու բնապահպանական ռիսկերը,

➤ ուսումնասիրել հանքարդյունաբերության ոլորտում բնական ռեսուրսների օգտագործման համար ռոյալթիների կամ վճարների հաշվարկման մեթոդաբանությունը,

➤ ներկայացնել Հայաստանի Հանրապետության հանքագործական արդյունաբերության ոլորտում հանքային ռենտայի ձևավորումը և դրա հաշվարկը,

➤ մշակել հանքագործական արդյունաբերության և բացահանքերի շահագործման ոլորտում հանքային ռենտայի ձևավորման և հարկազանձման բարելավման ուղիները:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Հետազոտության արդյունքում ստացվել են գիտա-գործնական նշանակության արդյունքներ, որոնց գիտական նորույթը կայանում է հետևյալում՝

1. Վիճարկվել է այն տարածված տեսակետը, որ Հայաստանի Հանրապետությունը աղքատ է հանքահումքային ռեսուրսներով և չունի զարգացման հեռանկարներ, մինչդեռ ժամանակ հիմնավորվել է որ առաջիկա տարիներին ՀՀ տնտեսական աճի գործոնների շարքում հանքագործական արդյունաբերությունը շարունակելու է ունենալ կարևոր դերակատարում:

2. Բացահայտվել է, որ հանքագործական արդյունաբերության զարգացման տեմպերը, արտահանման ու ներմուծման ծավալները կախվածության մեջ չեն գտնվել հանրապետության «տնտեսական շրջափակման», ինչպես նաև COVID-19-ով պայմանավորված սահմանափակումներից:

3. Հաշվարկվել է ՀՀ հանքարդյունաբերության ոլորտում մետաղական օգտակար հանածոների օգտագործման ռոյալթիների իրական մեծությունը, ինչի արդյունքում պարզվել է, որ ընդերքի սեփականատերը՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ստանում է դրանց մի մասը:

4. Բացահայտվել են հանքագործական արդյունաբերության ոլորտում հանքային ռենտայի ձևավորման և հարկազանձման բարելավման հնարավոր ուղիները և ներկայացվել են հանքային ռենտայի կառավարման կատարելագործման ուղղությունները, ինչն իր հերթին կունենա տնտեսա-էկոլոգիական ազդեցություն:

**ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ԳԻՏԱ-ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄԸ**

Իրականացված վերլուծություններից բխող առաջարկությունները, ինչպես նաև ընդերքօգտագործման և հանքահումքային ռեսուրսների կառավարման բարելավման հիմնախնդիրների լուծման համար առաջարկված մոտեցումներն ու սկզբունքները կարող են օգտագործվել ՀՀ օրենսդիր և գործադիր մարմինների կողմից՝ ընդերքօգտագործման և հանքահումքային ռեսուրսների կառավարման արդյունավետության բարձրացման, ինչպես նաև ընդերքօգտագործման և այլ շահագործող կազմակերպությունների հարկազանձման բարելավման նպատակով: Դրանք կարող են նաև օգտակար լինել հանքագործական արդյունաբերության ոլորտում ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվող տնտեսավարող սուբյեկտների համար, ինչի արդյունքում կապահովվի ոլորտում ստեղծված հանքային ռեսուրսի բաշխումը ընդերքի սեփականատիրոջ (Հայաստանի Հանրապետության), ազդակիր համայնքների և ընդերքօգտագործող ընկերությունների միջև:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՓՈՐՁԱՐԿՈՒՄԸ ԵՎ ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԸ

Ատենախոսության հիմնադրույթները և ստացված արդյունքները քննարկվել են Հայաստանի ազգային պոլիտեխնիկական համալսարանում, ինչպես նաև 2020թ.-ի հոկտեմբերի 29-ին ք. Մինսկում (Բելառուսի Հանրապետություն) կայացած «Հանքահումքային համալիր. ինժեներական և տնտեսագիտական լուծումներ» XVII միջազգային գիտագործնական համաժողովի ընթացքում: Ատենախոսության հիմնական արդյունքներն ու բովանդակությունը արտացոլված են հեղինակի կողմից հրապարակված 7 (յոթ) գիտական հոդվածներում, որոնցից 6-ը (վեց)՝ առանց համահեղինակի:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ԵՎ ԾԱՎԱԼԸ

Ատենախոսությունը կազմված է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացությունների բաժնից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածից: Ատենախոսության տեքստը շարադրված է 157 էջի վրա՝ ներառյալ օգտագործված գրականության ցանկը, առանց հավելվածների:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներածությունում հիմնավորված է թեմայի արդիականությունը, ձևակերպված են հետազոտության նպատակն ու հիմնախնդիրները, տրված են առարկան և օբյեկտը, ներկայացված են ուսումնասիրության հիմնական արդյունքներն ու գիտական նորույթը, դրանց գիտա-գործնական նշանակությունը:

Ատենախոսության **առաջին**՝ «Հանքարդյունաբերության (հանքագործական արդյունաբերության) տնտեսա-էկոլոգիական հիմնահարցերը և զարգացման ժամանակակից միտումները» **գլխում** ուսումնասիրվել են հանքային ռենտայի սահմանման և գնահատման մեթոդաբանության, հանքագործական արդյունաբերության ներդրումային գրավչության հիմնախնդիրները, հանքային ռենտայի միջազգային ցուցանիշները, ինչպես նաև այդ ցուցանիշների դրսևորման առանձնահատկությունները տարբեր երկրներում: Ատենախոսության այս գլխում դիտարկվել են հանքագործական արդյունաբերության էկոլոգիական և սոցիալական ազդեցություններն ու դրանց կարգավորման տնտեսական կառուցակարգերը և մասնավորապես, քաղաքականության մեջ լայնորեն կիրառվող լուծումները:

Ատենախոսության **երկրորդ**՝ «Հանքագործական արդյունաբերության զարգացման արդի տնտեսա-էկոլոգիական առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում» **գլխում** ներկայացվել են հանքագործական արդյունաբերության զարգացման հումքային բազան և բնութագրվել է դրա օգտագործման վիճակը, վերլուծվել են ՀՀ-ում հանքագործական արդյունաբերության զարգացումը բնութագրող հիմնական ցուցանիշները, ընդերքօգտագործման ոլորտում հարկազանձման ընդունված պրակտիկան: Հեղինակն ուսումնասիրել է նաև ՀՀ-ում ընդերքօգտագործման և հանքագործական արդյունաբերության զարգացման սոցիալական ու էկոլոգիական ռիսկերը:

Ատենախոսության **երրորդ**՝ «Հայաստանի հանրապետության հանքագործական արդյունաբերության ոլորտի հանքային ռենտայի ձևավորման և բաշխման բարելավման հիմնական ուղիները» **գլխում** ներկայացվել են հանքագործական արդյունաբերության ոլորտում բնական ռեսուրսների օգտագործման համար ռոյալթիների կամ վճարների հաշվարկման մեթոդաբանությունը, ՀՀ հանքագործական արդյունաբերության ոլորտում հանքային ռենտայի ձևավորումը և դրա մեծության հաշվարկը, ինչպես նաև

առաջարկվել են այդ ոլորտում հանքային ռենտայի ձևավորման և հարկազանձման բարելավման ուղիները:

Ատենախոսության «Եզրակացություններ» բաժնում ամփոփ ներկայացված են հետազոտության հիմնական արդյունքները:

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՑԱԼ

Չնայած իր դրական արժանիքներին, ատենախոսությունը զերծ չէ նաև թերություններից: Դրանք հետևյալն են.

1. Ատենախոսության առաջին գիտական նորույթը կարելի էր ներկայացնել առավել հանգամանալից տեսքով:

2. Ատենախոսության ներածության մեջ թեմայի արդիականությունը հիմնավորելիս հանքարդյունաբերության ոլորտի էկոլոգիական հիմնախնդիրների կարևորությունը ներկայացված է ոչ բավարար խորությամբ: Արդիականության մեջ, ավելի շատ շեշտը դրված է տնտեսական հիմնախնդիրների ուսումնասիրման անհրաժեշտության, քան էկոլոգիական հիմնախնդիրների լուծման վրա: Ցանկալի կլիներ ավելի մեծ ուշադրություն դարձնել էկոլոգիական բաղադրիչին:

3. Ատենախոսության երրորդ գլխում, թեև ներկայացվում է ոռոյալթիների տեսակները և մի շարք առաջարկություններ են արված, այնուամենայնիվ ավելի ամբողջական կլիներ, եթե աշխատանքում հստակ ներկայացվեր, թե հեղինակը ներկա պայմանների համար, ոռոյալթիների կիրառման կոնկրետ ինչպիսի մեխանիզմ է առաջարկում և ինչու:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ատենախոսության վերաբերյալ կատարված դիտողությունները չեն անդրադառնում հետազոտության գիտական արժեքի վրա և չեն նսեմացնում ատենախոսության գիտական արժեքը ու ստացված արդյունքների նշանակությունը և բացասական ազդեցություն չեն թողնում հետազոտության ընդհանուր գնահատականի վրա:

Ատենախոսությունը ավարտուն գիտական հետազոտություն է, որտեղ կատարված վերլուծություններից բխող եզրահանգումների և եզրակացությունների հիման վրա արված առաջարկությունները, ինչպես նաև մշակված մոտեցումները կարող են գործնական կիրառություն գտնել Հայաստանում հանքարդյունաբերության զարգացման տնտեսա-էկոլոգիական հիմնախնդիրների լուծմանը:

Զավեն Շավոնի Մկրտչյանի «Հայաստանի Հանրապետության հանքարդյունաբերության զարգացման տնտեսա-էկոլոգիական հիմնախնդիրները» թեմայով թեկնածուական ատենախոսության արդյունքները ունեն ինչպես գիտական, այնպես էլ գործնական ու կիրառական նշանակություն:

Ատենախոսության սեղմագիրը համապատասխանում է աշխատանքի բովանդակությանը և իր մեջ ներառում է հիմնական պայմաններն ու արդյունքները: Ատենախոսության հիմնական դրույթները արտացոլված են 7 գիտական հոդվածներում:

Զավեն Շավոնի Մկրտչյանի «Հայաստանի Հանրապետության հանքարդյունաբերության զարգացման տնտեսա-էկոլոգիական հիմնախնդիրները» թեմայով թեկնածուական ատենախոսությունը համապատասխանում է «ՀՀ-ում գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի» 7-րդ կետի պահանջներին, ինչպես նաև թեկնածուական ատենախոսություններին ներկայացվող այլ պահանջների, իսկ հեղինակն արժանի է Հ.00.02 - «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստճանի շնորհմանը:

Ատենախոսությունը քննարկվել է ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտի՝ որպես առաջատար կազմակերպության, «Ատենախոսությունների քննարկման և կարծիքների ներկայացման» հանձնաժողովի նիստում (28.06.2021թ., արձանագրություն թիվ 1):

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվ. ՏԻ ավագ գիտաշխատող
տնտեսագիտության թեկնածու

 Մ. Մանուչարյան

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվ. ՏԻ գիտաշխատող,
տնտեսագիտության թեկնածու

 Ե. Հակոբյան

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան ՏԻ ավագ գիտաշխատող, տնտեսագիտության
թեկնածու, Մ. Մանուչարյանի և նույն իստիտուտի գիտաշխատող տնտեսագիտության
թեկնածու Ե. Հակոբյանի ստորագրությունների իսկությունը «հաստատում եմ»

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվ. ՏԻ գիտ. Քարտուղար,
տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
«28» հունիսի 2021թ.

Ք.Յու.Բաղդասարյան

